

DARIA BECKER-PESTKA

Wyższa Szkoła Bankowa w Gdańsku,

Wydział Finansów i Zarządzania

e-mail: dbecker@wsb.gda.pl; ORCID: 0000-0003-1758-5669

Formy aktywizacji zawodowej osadzonych w Polsce. Przegląd stosowanych rozwiązań

Pytanie o formy aktywizacji zawodowej osadzonych w Polsce ma istotne znaczenie z punktu widzenia realizowanych celów resocjalizacji. Próbując odpowiedzieć na pytanie o stosowane w Polsce rozwiązania w zakresie aktywizacji zawodowej osadzonych i korzyści wynikających z podejmowania tego rodzaju działań, w pierwszej kolejności przedstawiono podstawowe zagadnienia dotyczące wykonywania kary pozbawienia wolności w Polsce. Następnie na podstawie wyników badań w jednostkach penitencjarnych na terenie czterech inspektoratów w Polsce północnej (Gdańsk, Olsztyn, Szczecin i Koszalin) prowadzonych w latach 2017–2018 sformułowano wnioski na temat stosowanych rozwiązań w zakresie form aktywizacji zawodowej osadzonych wykorzystywanych w polskim systemie penitencjarnym. Badania zostały zrealizowane przy wykorzystaniu metody sondażu diagnostycznego. Po uzyskaniu zezwolenia władz inspektoratów do jednostek penitencjarnych rozesłana została ankieta z prośbą o jej wypełnienie. Następnie zostały przeprowadzone wywiady z personelem działów penitencjarnych zajmującym się zawodową aktywizacją osadzonych. Wśród stosowanych rozwiązań w zakresie aktywizacji zawodowej osadzonych w Polsce są projekty europejskie, krajowe – w tym również rozwiązania autorskie kadry jednostek, praca, edukacja i poradnictwo zawodowe dla skazanych.

Słowa kluczowe: *aktywizacja, aktywizacja zawodowa, osadzeni, zakład karny, areszt śledczy, resocjalizacja*

Specjalistyczne opracowania naukowe dotyczące różnych wymiarów teorii i praktyki resocjalizacyjnej umożliwiają pogłębienie wiedzy z zakresu współczesnej resocjalizacji, stosowanych metod i form pracy z osadzonymi. W polskich jednostkach penitencjarnych wszystkich typów i ze wszystkimi skazanymi prowadzone są działania,

których celem jest społeczna readaptacja osadzonych. W tym obszarze podejmowane są działania wychowawcze, edukacyjne, opiekuńcze, terapeutyczne. Ważna jest aktywizacja osadzonych prowadzona w takich sferach jak kultura, edukacja, kształcenie, aktywność społeczna, zawodowa czy rodzinna. Działania podejmowane we wszystkich tych dziedzinach mają istotne znaczenie dla rodziny osadzonego, społeczeństwa i samego skazanego. Ze względu na złożoność tych działań i ograniczone ramy opracowania nie jest możliwe zaprezentowanie wszystkich form aktywizacji osadzonych. W tekście zostały zaprezentowane formy aktywizacji zawodowej realizowane w jednostkach penitencjarnych w Polsce. Przedstawione zostały podstawowe zagadnienia dotyczące odbywania kary pozbawienia wolności w Polsce. Następnie posługując się danymi z prowadzonych w latach 2017–2018 badań empirycznych, zaprezentowano formy aktywizacji osadzonych stosowane w polskim systemie penitencjarnym. Wspomniane badania zostały zrealizowane przy wykorzystaniu metody sondażu diagnostycznego. Po uzyskaniu zezwolenia władz inspektoratów do jednostek penitencjarnych rozesłana została ankieta z prośbą o jej wypełnienie. Następnie przeprowadzono wywiady z personelem działów penitencjarnych zajmującym się zawodową aktywizacją osadzonych. Wywiad pozwolił na uzupełnienie danych dotyczących form aktywizacji zawodowej prowadzonych w jednostkach. Badaną próbę stanowił personel działów penitencjarnych jednostek odpowiedzialny za realizację działań z zakresu zawodowej aktywizacji skazanych, w sumie 71 osób. Pytania badawcze koncentrowały się wokół stosowanych w aresztach śledczych i zakładach karnych rozwiązań w zakresie aktywizacji zawodowej, działań w obszarze poradnictwa zawodowego, podmiotów zaangażowanych w pracę ze skazanymi oraz konsekwencji prowadzonych przedsięwzięć, zarówno w wymiarze jednostkowym, jak i społecznym.

Podstawowe zagadnienia dotyczące odbywania kary pozbawienia wolności w Polsce

Kara pozbawienia wolności jest w Polsce dominującym środkiem reakcji karnej na zachowania przestępcze. Kara jest wykonywana w zakładach karnych będących instytucjami totalnymi. Chodzi o to, że narzucają one znacząco większe ograniczenia. Te zakłady charakteryzują się funkcjonowaniem specyficznej struktury zarówno formalnej, jak i nieformalnej. Jakikolwiek *rodzaj orzeczonej kary powinien służyć naprawie jednostki, dolegliwość zawarta w treści kary ma na celu resocjalizację, odbiegając od niego, jedynie utrwali się wadliwe mechanizmy postępowania przestęp* (Bałandynowicz 2009, s. 46).

W realizacji procesu resocjalizacji obowiązuje zasada dobrowolności. Oznacza ona, że nie można stosować przymusu wobec osób skazanych. Przebywając w warunkach

izolacji, mogą oni wziąć udział w działaniach i formach pracy realizowanych przez personel, ale nie mogą być zmuszani do podjęcia aktywności. Wymiar sprawiedliwości i personel korekcyjny dysponują środkami opresji i przymusu. Im większy jest jednak nacisk na sprawców, tym krótsza jest ich przemiana. Najlepiej byłoby, gdyby sprawcy dobrowolnie decydowali się na rozpoczęcie resocjalizacji. Mając na uwadze adresatów oddziaływań resocjalizacyjnych, nie jest możliwe oczekiwanie na osoby zainteresowane podejmowaniem działań korekcyjnych. To powoduje, że próby resocjalizacji są inicjowane w ramach kary, jednak sama resocjalizacja karą być już nie powinna (Opora 2010, s. 43–50; Utrat-Milecki 2010, s. 71).

Autorka tekstu przyjęła, że resocjalizacja to zmiana jednostki pod wpływem zaplanowanych oddziaływań, przy wykorzystaniu całego możliwego wachlarza środków i metod w taki sposób, żeby zaburzona osoba nie dokonała powtórnie przestępstwa, właściwie realizowała społeczne role, nie stanowiła zagrożenia dla porządku społecznego. Resocjalizacji sprzyja aktywizowanie osadzonych, podejmowanie przez nich pracy, nauka, aktywność fizyczna, udział w kulturze, zaangażowanie personelu więziennego, niektóre cechy osobowości osadzonych i ich doświadczenia, kontakty ze światem zewnętrznym.

Wykonywanie kary pozbawienia wolności i funkcjonowanie Służby Więziennej w Polsce regulują rozwiązania prawne, w tym:

- Ustawa kodeks karny wykonawczy – jest to akt normatywny regulujący zasady wykonywania orzeczeń sądowych w sprawach karnych i o wykroczenia, w tym o przestępstwa i wykroczenia skarbowe, a także kar porządkowych i środków przymusu skutkujących pozbawieniem wolności (Ustawa 1997a; Obwieszczenie 2017).
- Ustawa o Służbie Więziennej – reguluje takie kwestie, jak zadania i organizacja Służby Więziennej, zakres jej uprawnień, zagadnienia dotyczące funkcjonariuszy i pracowników, uposażenie, stanowiska, warunki zatrudnienia, zawieszenie w obowiązkach i inne (Ustawa 2010).
- Ustawa z dnia 28 sierpnia 1997 r. o zatrudnianiu osób pozbawionych wolności – stanowi, że celem zatrudniania osób pozbawionych wolności powinno być przede wszystkim pozytywne oddziaływanie na ich postawy. Ustawodawca zezwolił na powoływanie przywieziennych zakładów pracy przy zakładach karnych w celu stworzenia warunków do zatrudniania osób pozbawionych wolności oraz prowadzenia działalności gospodarczej, powołał Fundusz Aktywizacji Zawodowej Skazanych oraz Rozwoju Przywieziennych Zakładów Pracy (Ustawa 1997b).
- Ustawa o pomocy społecznej – ważna ze względu na podjętą problematykę. Pomoc jest udzielana także byłym skazanym, świadczenia mają charakter materialny i niepieniężny (Ustawa 2004). Prowadzone badania nad wartością udzielanego wsparcia pokazują, że – jak zauważa jeden z autorów – w Polsce mamy do czynienia z „papierową” pomocą społeczną (Chaczko 2017, s. 119).

Jednostkami organizacyjnymi więziennictwa w Polsce są: Centralny Zarząd Służby Więziennej podlegający Ministerstwu Sprawiedliwości, okręgowe inspektoraty służby więziennej, zakłady karne i areszty śledcze oraz ośrodki szkolenia i ośrodki doskonalenia kadr Służby Więziennej.

Karę pozbawienia wolności wykonuje się (z wyłączeniem kobiet) w następujących rodzajach zakładów karnych:

- 1) zakładach karnych dla młodocianych,
- 2) zakładach karnych dla odbywających karę po raz pierwszy,
- 3) zakładach karnych dla recydywistów penitencjarnych,
- 4) zakładach karnych dla odbywających karę aresztu wojskowego (Ustawa 1997a, art. 69).

Wymienione zakłady karne mogą być organizowane jako:

- 1) zakłady karne typu zamkniętego,
- 2) zakłady karne typu półotwartego,
- 3) zakłady karne typu otwartego.

Zakłady karne różnią się w szczególności stopniem zabezpieczenia, izolacji skazanych oraz wynikającymi z tego ich obowiązkami i uprawnieniami w zakresie poruszania się w zakładzie i poza jego obrębem (Ustawa 1997a, art. 70).

W Polsce funkcjonują również areszty śledcze. Są to miejsca osadzenia osób tymczasowo aresztowanych. Z opublikowanych przez Służbę Więzienną danych wynika, że ostatniego dnia 2018 roku w zakładach karnych i aresztach śledczych w Polsce przebywało aż 72 204 skazanych (Centralny Zarząd Służby Więziennej [CZSW] 2018, s. 1).

Karę pozbawienia wolności wykonuje się w Polsce w trzech systemach. Są to:

- 1) system programowanego oddziaływania;
- 2) system terapeutyczny;
- 3) system zwykły (Ustawa 1997a, art. 81).

W celu stwarzania warunków sprzyjających indywidualnemu postępowaniu ze skazanymi, zapobieganiu szkodliwym wpływom skazanych zdemoralizowanych oraz zapewnieniu skazanym bezpieczeństwa osobistego, wyboru właściwego systemu wykonywania kary, rodzaju i typu zakładu karnego oraz rozmieszczenia skazanych wewnątrz zakładu karnego dokonuje się ich klasyfikacji. Kryterium podziału osadzonych stanowi przede wszystkim płeć, wiek, uprzednie odbywanie kary pozbawienia wolności, umyślność lub nieumyślność czynu, czas pozostałej do odbycia kary pozbawienia wolności, stan zdrowia fizycznego i psychicznego, w tym stopień uzależnienia od alkoholu, środków odurzających lub psychotropowych, stopień demoralizacji i zagrożenia społecznego, rodzaj popełnionego przestępstwa. Podstawą klasyfikacji są w szczególności badania osobopoznawcze (Ustawa 1997a, art. 82). Kobiety odbywają karę pozbawienia wolności odrębnie od mężczyzn. Skazane odbywają karę w zakładzie karnym typu półotwartego, chyba, że stopień demoralizacji lub względy bezpieczeństwa przemawiają za odbywaniem kary w zakładzie karnym innego typu. Jeśli skazana kobieta

karmi lub spodziewa się dziecka ma zapewnioną specjalistyczną opiekę. W celu umożliwienia matce pozbawionej wolności sprawowania stałej i bezpośredniej opieki nad dzieckiem przy wspomnianych zakładach karnych organizowane są domy dla matki i dziecka. Dziecko może w nich przebywać na życzenie matki do ukończenia trzeciego roku życia, chyba, że czynniki wychowawcze lub zdrowotne potwierdzone opinią lekarza albo psychologa przemawiają za oddzieleniem dziecka od matki albo za przedłużeniem lub skróceniem tego okresu (Ustawa 1997a, art. 87).

Od 1 września 2009 r. funkcjonuje w Polsce system dozoru elektronicznego. Umożliwia osobom skazanym, w trakcie kary pozbawienia wolności do jednego roku, prowadzenie względnie „normalnego” życia pod stałą, dyskretną kontrolą. Za zgodą sądu, w godzinach wskazanych w harmonogramie, skazany może przebywać poza miejscem odbywania kary. Na nogę skazanego zakładany jest nadajnik, a w mieszkaniu instalowane jest urządzenie rejestrujące ruchy osoby monitorowanej. W wyznaczonym przez sąd czasie osoba ta może pracować w zakładzie pracy, gospodarstwie rolnym, uczyć się lub realizować inne obowiązki życiowe i rodzinne. W określonych godzinach jest zobowiązana do przebywania w wyznaczonym miejscu. System dozoru elektronicznego umożliwia podtrzymanie relacji rodzinnych, aktywność zawodową oraz osiągnięcie celów resocjalizacyjnych kary pozbawienia wolności znacznie mniejszym kosztem. Warto dodać, że w ciągu dziesięciu lat funkcjonowania system objął ponad 90 000 osób (Spała 2018; Ustawa 1997a, art.43b). Funkcjonowanie zakładów karnych jest w Polsce finansowane z budżetu państwa. Wydatki poniesione na utrzymanie osadzonych i funkcjonowanie jednostek penitencjarnych w 2018 roku zamknęły się w kwocie 3 127 507 złotych (CZSW 2018, s. 66).

Dla określenia osób skazanych i tymczasowo aresztowanych jako jednej grupy autorzy publikacji specjalistycznych używają terminu „osadzony”. Badacze postulują zachowanie ostrożności w stosowaniu tego określenia, ponieważ niewłaściwe posługiwanie się pojęciami może w konsekwencji doprowadzić do powstania zamieszania (Nowacki 2010, s. 29). Umieszczone przez poszczególne jednostki penitencjarne na stronach internetowych informacje wskazują, że termin „osadzony” jest używany zamiennie z terminem „skazany”.

Formy aktywizacji osadzonych w Polsce

Aktywizacja zawodowa skazanych jest prowadzona w ramach pomocy postpenitencjarnej oraz z funduszy europejskich. Działaniami objęci są wszyscy osadzeni. Proces aktywizacji jest inicjowany przez władze na szczeblu centralnym. Zapisy zawarte w ustawodawstwie oraz zarządzeniach władz Służby Więziennej obligują kadrę aresztów śledczych i zakładów karnych do realizacji przedsięwzięć w zakresie aktywizacji

osadzonych. Ponieważ skazani lub byli skazani należą do grup ryzyka i znajdują się w szczególnej sytuacji na rynku pracy, działania aktywizujące mają dla nich istotną wartość. Osadzeni zyskują nowe umiejętności, uzupełniają wykształcenie, zdobywają zawód, co pozwala im na podjęcie zatrudnienia po opuszczeniu warunków izolacji. Ponadto osadzeni nabywają wiedzę na temat funkcjonowania rynku pracy, poruszania się po nim, przygotowania do rozmów kwalifikacyjnych. Zyskują pewność siebie, poczucie samostanowienia, sensu życia. Udział w różnych formach aktywizacji zawodowej pozwala na zagospodarowanie wolnego czasu w interesujący i wartościowy sposób, na przełamanie monotonii i nudy, wypracowanie dobrych nawyków spędzania dnia. Jednocześnie budują korzystny obraz byłych skazanych, pozytywnie zmieniają społeczny wizerunek osadzonych, wskazują na swoją społeczną użyteczność i wartość. Realizowanie procesu resocjalizacji odbywa się na zasadzie dobrowolności. Chociaż z punktu widzenia wartości społecznej udział w prowadzonych w jednostkach formach aktywizacji zawodowej niesie ze sobą liczne korzyści dla skazanego, jego rodziny i społeczeństwa, osadzony nie może zostać zmuszony do wzięcia w nich udziału.

Stosowanymi w polskich jednostkach penitencjarnych formami aktywizacji zawodowej są:

- praca skazanych – zarówno odpłatna, jak i nieodpłatna, wykonywana na terenie jednostki i poza nią;
- edukacja – w tym szkolenia, kształcenie, kursy aktywizacji zawodowej.

Narzędziami wykorzystywanymi przez Służbę Więzienną w aktywizacji zawodowej skazanych są:

- Rządowy program „Praca dla więźniów”;
- Przywzięzione zakłady pracy;
- Program POWER;
- Projekty w ramach Norweskiego Mechanizmu Finansowego 2009;
- Programy autorskie implementowane i realizowane przez Służbę Więzienną w jednostkach penitencjarnych;
- Kształcenie osadzonych;
- Poradnictwo zawodowe.

Respektowane w Polsce Europejskie Reguły Więzienne stanowią między innymi, że:

- Praca więźniów traktowana jest jako pozytywny element rygoru więziennego i nigdy nie jest używana jako kara.
- Władze więzienne dążą do zapewnienia wystarczająco pożytecznej pracy.
- Na ile to możliwe, praca przydzielana więźniom ma przyczynić się do podtrzymania lub rozwoju ich zdolności do zwykłego zarabiania na życie po zwolnieniu.
- Przydział określonego rodzaju pracy odbywa się bez dyskryminacji ze względu na płeć.
- Praca obejmująca szkolenie zawodowe zapewniana będzie więźniom mogącym z niego skorzystać, a w szczególności młodym więźniom.

- Więźniowie mogą wybierać rodzaj pracy, które chcą wykonywać w ramach limitów zatrudnienia, doboru zawodowego oraz wymogów porządku i dyscypliny.
- Organizacja i metody pracy w zakładach są, tak dokładnie, jak to możliwe, zbliżone do podobnej pracy w społeczeństwie, tak aby przygotować więźniów do warunków normalnego życia zawodowego.
- Władze więzienne zapewniają pracę więźniom albo we własnym zakresie, albo we współpracy z prywatnymi podmiotami wewnątrz lub na zewnątrz zakładu.

W każdym przypadku zapewnia się sprawiedliwe wynagrodzenie za pracę (Rada Europy 2006; Rzecznik Praw Obywatelskich 2018).

Praca skazanych jest jednym ze stosowanych w polskim systemie penitencjarnym środków oddziaływań resocjalizujących. Zatrudnienie osadzonych czyni ich społecznie użytecznymi, wzbogaca o nowe umiejętności w tym pracy w grupie, systematyczności czy samodzielności. Praca daje osadzonym środki utrzymania oraz możliwość regulowania zobowiązań finansowych. Jest formą treningu przed opuszczeniem jednostki, zapobiega demoralizacji, powrotowi do środowiska patologicznego, przestępczości. Zawodowa aktywność uczy nawyku pracy, przeciwdziała rozwojowi więziennej podkultury. daje osadzonym możliwość zaspokojenia potrzeb rodziny, Może także prowadzić do wyzwolenia inicjatywy, poprawia jakość życia w warunkach izolacji i po wyjściu z więzienia.

Od 2016 roku realizowany jest w Polsce rządowy program „Praca dla więźniów”. Jego celem jest wspieranie szeroko rozumianej readaptacji społecznej osób przebywających w zakładach karnych i aresztach śledczych, ze szczególnym naciskiem na ich aktywizację zawodową. Program opiera się na trzech filarach, które determinują realizowane w jego ramach działania:

1. Budowę w zakładach karnych hal produkcyjnych.
2. Rozszerzenie zakresu możliwości nieodpłatnej pracy więźniów na rzecz samorządów.
3. Ulgi dla przedsiębiorców zatrudniających więźniów.

W ciągu pierwszych 18 miesięcy wdrażania programu zatrudnienie skazanych zwiększyło się o 11 tysięcy osadzonych, a wskaźnik powszechności zatrudnienia osadzonych przekroczył niespotykaną wcześniej wartość 52,8%. Projekt korzystnie wpłynął na obniżenie kosztów utrzymania skazanych (CZSW 2018).

W Polsce od 2011 roku funkcjonuje Fundusz Aktywizacji Zawodowej Skazanych oraz Rozwoju Przywięziennych Zakładów Pracy, utworzony w efekcie nowelizacji ustawy z dnia 28 sierpnia 1997 r. o zatrudnianiu osób pozbawionych wolności (Dz.U. z 2014 r., poz. 1116). Jest to państwowy fundusz celowy działający jako wydzielony rachunek bankowy, którego dysponentem jest Dyrektor Generalny Służby Więziennej. Środki Funduszu wydawane są na finansowanie działań w zakresie resocjalizacji osób pozbawionych wolności, w tym także na tworzenie nowych miejsc pracy dla skazanych oraz ochronę istniejących, modernizację przywięziennych zakładów pracy i ich produkcji, organizowanie nauki zawodu i doskonalenia zawodowego dla osób

pozbawionych wolności oraz inicjowanie szkoleń w zakresie aktywizacji zawodowej i umiejętności poszukiwania pracy. Celem udzielania wsparcia finansowego z Funduszu jest pomoc w szeroko rozumianej readaptacji społecznej osób przebywających w placówkach resocjalizacyjnych, zwłaszcza przez finansowanie działań służących ochronie i tworzeniu miejsc pracy dla tych osób. W przepisach zostały szczegółowo określone tryb, zakres i procedury przyznawania pomocy. W 2016 roku łączna wartość pomocy publicznej udzielonej z Funduszu Aktywizacji Zawodowej Skazanych oraz Rozwoju Przywieszennych Zakładów Pracy wyniosła 49 468 629,25 zł (SW 2018). Przykładem wykorzystania tego rozwiązania jest BIGB „BALTICA”, która działa na terenie OISW Gdańsk.

Programem służącym aktywizacji zawodowej osadzonych jest POWER. Cele projektu to podniesienie aktywności zawodowej i społecznej skazanych i wzrost ich zdolności do zatrudnienia oraz umożliwienie osadzonym zdobycia przez nich nowych umiejętności zawodowych. Ze środków POWER na terenie Okręgowego Inspektoratu Służby Więziennej w Gdańsku zaplanowane zostały między innymi kursy i szkolenia w takich zawodach, jak brukarz, glazurnik, fryzjer, pracownik ogólnobudowlany, technolog robót wykończeniowych w budownictwie, opiekun osób starszych, przewlekle chorych i niepełnosprawnych czy spawacz (SW 2018).

Realizowane w ramach innego programu – Norweskiego Mechanizmu Finansowego 2009–2014 objęły działania w obszarze Projektów nr 1, 2 i 3. Obejmowały one realizację szkoleń podnoszących kompetencje społeczno-zawodowe więźniów oraz działania zwiększające kompetencje kadry Służby Więziennej poprzez stworzenie możliwości dla doskonalenia zawodowego kadry bezpośrednio współpracującej z osobami pozbawionymi wolności (SW 2018).

Zgodnie z zarządzeniem nr 02/04 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej w polskich jednostkach penitencjarnych realizowane są autorskie programy resocjalizacyjno-terapeutyczne. Ich pomysłodawcami i prowadzącymi są pracownicy działów terapeutycznych i resocjalizacyjnych (Zarządzenie 2004). Aktualnie obowiązuje zarządzenie nr 19/16 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 14 kwietnia 2016 r. w sprawie szczegółowych zasad prowadzenia i organizacji pracy penitencjarnej oraz zakresów czynności funkcjonariuszy i pracowników działów penitencjarnych i terapeutycznych oraz oddziałów penitencjarnych. Jest to jeden z aktów wykonawczych do ustawy kodeks karny wykonawczy. Wśród realizowanych projektów autorskich należy wymienić między innymi takie programy jak:

- Stopień – realizowany w Areszcie Śledczym w Koszalinie. Jego cele to stworzenie skazanym możliwości dostępu do poradnictwa zawodowego, wyeliminowanie wyuczoney bezradności, pobudzenie do własnej aktywności oraz stworzenie umiejętności planowania działań (Marczak 2009, s. 353);
- Lex Media – realizowany w Zakładzie Karnym w Koszalinie. Jest to program aktywizacji zawodowej skazanych w zakresie nabywania nowych umiejętności multimedialnych i rozwijania własnych zainteresowań a także kreatywności.

- Konsekwencją udziału w programie będzie odnalezienie się w uwarunkowaniach rynku pracy (tamże, s. 84–88);
- Więźniowie w hospicjum – realizowany przez Zakład Karny w Gdańsku Przeróbce. W programie biorą udział skazani, którym do odbycia kary pozostał rok. Cele programu to wyposażenie osób skazanych w certyfikat, który podniesie ich wartość rynkową, zwiększenie motywacji i poczucia własnej wartości, skłonienie do aktywnego poszukiwania zatrudnienia po wyjściu z więzienia, zwiększenie jakości psychospołecznego funkcjonowania osób osadzonych w zakładach karnych oraz sprawdzenie programu reintegracji społecznej i aktywizacji zawodowej osób przed opuszczeniem więzienia poprzez przygotowanie dla nich programu wolontariatu uzupełnionego kursem sanitariusza i działaniami o charakterze doradczo-szkoleniowym (tamże, s. 68–73; SW 2018);
 - Program resocjalizacji sprzyjający readaptacji społecznej skazanych pt. „Aktywni zawodowo” – realizowany w areszcie śledczym w Wejherowie. Celem programu jest wzbudzenie motywacji u osadzonych do podejmowania pracy zarobkowej oraz postrzegania jej jako jedyne społecznie aprobowanego sposobu zdobywania środków finansowych (Kowalewska-Śwircz 2017);
 - Program „Zacząć od Początku” – realizowany przez zakład karny w Malborku. Jego celem jest zapewnienie miejsca zamieszkania po opuszczeniu zakładu karnego oraz poradnictwo w zakresie poruszania się w instytucjach i organizacjach pozarządowych udzielających wsparcia osobom bezdomnym (Morozowska 2014).

Realizowane programy aktywizacji zawodowej umożliwiają:

- wyposażenie skazanych w konieczne i niezbędne informacje związane z funkcjonowaniem miejsc i sposobami aktywnego poszukiwania pracy,
- podnoszenie kwalifikacji i zasobów umiejętności skazanych, aby po opuszczeniu zakładu karnego mogli zdobyć i utrzymać pracę,
- przekazanie skazanym elementarnej wiedzy z zakresu poruszania się po rynku pracy, rejestrowania się w urzędzie pracy, stosowanych rozwiązań prawnych dotyczących rynku pracy,
- przyswojenie technik z zakresu autoprezentacji, pisania życiorysu, listu motywacyjnego, dzięki czemu stymulowana jest pewność siebie osadzonych (Marczak 2009, s. 77; Machel 2007, s. 241–244).

W aktywizacji zawodowej osadzonych istotną rolę odgrywa kształcenie. Skazani podejmujący naukę mają szansę na powrót na dynamicznie zmieniający się rynek pracy. Oprócz formalnego wykształcenia osadzeni zyskują możliwość zdobycia innych umiejętności, które mogą okazać się skutecznym czynnikiem społecznej, zawodowej, życiowej readaptacji. Skazani, którzy przed rozpoczęciem odbywania kary pozbawienia wolności nie ukończyli szkoły, stoją przed szansą uzupełnienia kwalifikacji.

Wszyscy osadzeni w zakładach karnych i aresztach śledczych mają możliwość realizacji prawa do nauki, gwarantowanego im i organizowanego zgodnie z przepisami

kodeksu karnego wykonawczego (Ustawa 1997a, art. 102 oraz art. 130–134). Szkoły i placówki oświatowe działające przy zakładach karnych i aresztach śledczych organizowane są na wszystkich poziomach edukacyjnych z wyjątkiem szkół wyższych. Przepisy umożliwiają również podjęcie prawa do nauki poza zakładem. Funkcjonująca sieć szkół przywieziennych zapewnia możliwość kształcenia, zarówno skazanym nieletnim, którzy objęci są nauczaniem obowiązkowym, jak i tym, którzy z własnej inicjatywy ubiegają się o podjęcie nauki. Szkoły i placówki oświatowe działające przy zakładach karnych i aresztach śledczych organizowane są na wszystkich poziomach edukacyjnych z wyjątkiem szkół wyższych. Przeciętnie co roku naukę w formach szkolnych organizuje się dla około 3500 osadzonych. Oferta nauki w szkołach przywieziennych różnego typu skierowana jest przede wszystkim do skazanych młodocianych i odbywających karę pozbawienia wolności po raz pierwszy, którzy są najliczniejszą grupą uczących się w szkołach. Nie ogranicza się jednak dostępu do nauki szkolnej skazanym z innymi grupami klasyfikacyjnymi, jeżeli chcą kontynuować przerwana naukę. Uzupełnieniem oferty edukacyjnej dla osób pozbawionych wolności są szkolenia kursowe organizowane przez jednostki penitencjarne, przede wszystkim dla skazanych kończących odbywanie kary. Szkolenia organizowane są w porozumieniu z urzędami pracy, a ich zakres dostosowywany jest do potrzeb lokalnego rynku pracy (SW 2018).

Istotną formą pracy ze skazanymi w zakresie aktywizacji zawodowej stanowi również poradnictwo zawodowe. Jest ono traktowane jako trwający całe życie proces, w którym istotną rolę odgrywają zróżnicowane struktury, takie jak instytucje oświatowe oraz instytucje rynku pracy. Te organy towarzyszą człowiekowi na różnych etapach jego rozwoju zarówno edukacyjnego, jak i zawodowego. Poradnictwo zawodowe jest w tym kontekście całościowym procesem, trwającym bardzo długo i obejmującym całościowe działania. Usługi świadczone w zakresie zawodowego poradnictwa stanowią strukturę wzajemnie współuczestniczących działań. Celem poradnictwa zawodowego jest przygotowanie człowieka do dokonania wyboru drogi edukacyjno-zawodowej. Ponadto ma ono wspierać jednostkę i przygotować do swego rodzaju samopomocy. Poradnictwo pełni funkcje wychowawczą, pomocową, edukacyjną (Kukła 2016, s. 23). Działania realizowane w obszarze poradnictwa zawodowego podlegają nieustannej ewaluacji i zmianom. Jest to spowodowane takimi czynnikami, jak zmiany na rynku pracy, doskonalenie metod diagnozy i pracy poradniczej, transformacji dostępnych środków i projektów, dokonywania oceny i monitoringu już zrealizowanych przedsięwzięć.

Początek działań poradniczych jest sprawą indywidualną w przypadku każdego osadzonego. W zależności od potrzeb skazanych podejmowane są przedsięwzięcia adekwatne do jego zasobów i oczekiwań. Działania poradnicze pomagają osadzonym w zrozumieniu zasad funkcjonowania współczesnego rynku pracy i przygotowania się do występujących problemów oraz pozwalają na nabycie umiejętności radzenia sobie z nimi.

Praca z osadzonymi zorientowana jest na działania poradnicze traktowane jako trwający jakiś czas proces. Nie jest to jednorazowa praca polegająca na spotkaniu podmiotów uczestniczących w relacji poradniczej, ale specyficzny proces. Przebieg działania poradniczego jest zaplanowany i podejmowany przy znaczącej współpracy różnych struktur. Poradnictwo umożliwia poznanie nie tylko predyspozycji osadzonych, ale także tych kompetencji, które są niezbędne w sprawnym i skutecznym poruszaniu się po niuansach rynku pracy.

W przypadku osadzonych powrót na rynek pracy lub wejście na niego jest wyzwaniem związanym z koniecznością przełamania własnych barier i ograniczeń. Takim osobom może towarzyszyć strach, niechęć do konfrontowania się z zastaną rzeczywistością, brak motywacji, poczucie wstydu. Skutecznym czynnikiem niwelującym lub zmniejszającym te doznania może być całościowa opieka wyspecjalizowanych podmiotów – w tym osób udzielających porad zawodowych. Ważne jest zwrócenie uwagi na podniesienie samooceny osadzonych, wzbudzenie motywacji do podejmowania działań i poprawę jakości życia. Prowadzone w jednostkach działania poradnicze odbywają się zarówno w formie indywidualnej, jak i grupowej. Są dostosowane do potrzeb skazanych, ich możliwości intelektualnych, ukierunkowane na pomoc osadzonemu. Skazany otrzymuje wiedzę w formie porady, która ma być dla niego pomocna w sytuacji trudnej.

Za pośrednią formę aktywizacji zawodowej można także uznać podnoszenie kwalifikacji przez kadre jednostek penitencjarnych, co korzystnie przekłada się na pracę z osadzonymi. Te działania wpływają na zapewnienie dopływu wyzwań, podnoszenie poziomu wiedzy, umiejętności, rozwój zawodowy oraz zapobiegają poczuciu zawodowej stagnacji.

Dokonując przeglądu form aktywizacji zawodowej osadzonych realizowanych w polskich jednostkach penitencjarnych, warto zwrócić uwagę na korzyści wynikające z inicjowanych działań w tym obszarze. Można wśród nich wyróżnić profity zarówno dla samych skazanych, jak i ich rodzin, społeczeństwa i personelu jednostek. We wszystkich tych grupach możliwe jest wyróżnienie korzyści długo- i krótkofalowych, a także ekonomicznych i niematerialnych.

Podsumowanie i wnioski

Działania w zakresie aktywizacji zawodowej skazanych prowadzone są we wszystkich jednostkach w zróżnicowanych formach. Zakres prowadzonych przedsięwzięć jest uwarunkowany potrzebami osadzonych, sytuacją na rynku pracy oraz specyfiką i możliwościami jednostki. Zastosowanie środków oddziaływania penitencjarnego oraz

udzielenie stosownej pomocy umożliwi osadzonym wykonywanie zadań społecznych, zawodowych, rodzinnych. Jest to równoznaczne z realizacją celu resocjalizacji.

Przedstawione rozwiązania w zakresie aktywizacji zawodowej osadzonych są odzwierciedleniem obecnego stanu. Możliwe jest wskazanie tych form aktywizacji zawodowej, które są aktualnie realizowane w jednostkach penitencjarnych. Trudno przewidzieć, jak te działania będą ewoluowały.

Mając na uwadze ogromną dynamikę zachodzących zmian, można przypuszczać, że stosowane rozwiązania będą się zmieniały wraz ze wzrostem świadomości społecznej, rozwojem i postępem technologii, przemianami cywilizacyjnymi. Autorka tekstu uważa, że trzeba stworzyć zintegrowany system informatyczny umożliwiający wymianę doświadczeń między podmiotami zaangażowanymi w działania z zakresu zawodowej aktywizacji osadzonych. Potrzebne są wspólne działania specjalistów na poziomie interdyscyplinarnym: prawników, psychologów, doradców zawodowych, informatyków, kierowników jednostek penitencjarnych, pracowników socjalnych, ekspertów z zakresu rynku pracy. Zdaniem autorki tekstu można prognozować, że prowadzone przedsięwzięcia będą zorientowane na edukację (ze szczególnym uwzględnieniem nowych technologii i kształcenia ustawicznego), pracę (w tym prowadzenie własnej działalności, pracy zdalnej, pracy za granicą), uczestnictwo w szerokim spektrum zajęć rozwijających potencjał i zainteresowania osadzonych. Niewykluczone również, że wśród form aktywizacji zawodowej osadzonych dominować będą takie rodzaje aktywności, których nadrzędnym celem i następstwem będą profity społeczne, a w dalszej kolejności ekonomiczne. Wydaje się również, że dzięki zmianie społecznej świadomości osadzeni będą lepiej postrzegani, a tym samym unikną stygmatyzacji i społecznego wykluczenia, co korzystnie wpłynie na ich zawodową reintegrację.

Bibliografia

- BALANDYNOWICZ A., 2009, *Probacja – wielopasmowa teoria resocjalizacji z udziałem społeczeństwa*, Probacja, nr 1.
- CHACZKO K., 2017, *Ile jest pomocy w pomocy społecznej? Rzecz o marginalizacji działań usamodzielniających*, Teraźniejszość – Człowiek – Edukacja, t. 20, nr 1(77).
- KARGUŁOWA A., 2013, *(Trans)formacja struktur doświadczenia, wiedzy, działania w sytuacji poradniczej*, Teraźniejszość – Człowiek – Edukacja, nr 1(61).
- KOWALEWSKA-ŚWIRCI A., 2017, *Program resocjalizacji sprzyjający readaptacji społecznej skazanych pt. „Aktywni zawodowo”*, Materiał niepublikowany, Wejherowo.
- MACHEL H., 2007, *Sens i bezsens resocjalizacji penitencjarnej – casus polski*, OW Impuls, Kraków.
- KUKLA D., 2016, *Teoretyczne podstawy poradnictwa zawodowego*, [w:] D. Kukła (red.), *Poradnictwo zawodowe – rozwój zawodowy w ujęciu przekrojowym*, Wydawnictwo engram Difin, Warszawa.
- MARCZAK M. (red.), 2009, *Resocjalizacyjne programy penitencjarne realizowane przez służbę więzienną w Polsce*, OW Impuls, Kraków.

- MOROZOWSKA M., 2014, *Program wychodzenia z bezdomności sprzyjający przygotowaniu do readaptacji społecznej pod tytułem „Zacząć od początku”*, Materiał niepublikowany, Malbork.
- NOWACKI Z., 2010, *Wywieranie wpływu społecznego w warunkach izolacji więziennej*, OW Impuls, Kraków.
- Obwieszczenie Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 10 marca 2017 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy – Kodeks karny wykonawczy*, Dz.U. 2017, poz. 665.
- OPORA R., 2010, *Resocjalizacja: wychowanie i psychokorekcja nieletnich niedostosowanych społecznie*, OW Impuls, Kraków.
- Prawa więźniów – dorobek społeczności międzynarodowej*, Rzecznik Praw Obywatelskich. <https://www.rpo.gov.pl/sites/default/files/Dorobek%20mi%C4%99dzynarodowy%20w%20sprawie%20w%C4%99%C5%BAni%C3%B3w.pdf> [dostęp: 31.12.2018].
- Program „Praca dla więźniów”*, Centralny Zarząd Służby Więziennej <https://sw.gov.pl/strona/ministerialny-program-pracy-wiezniow> [dostęp: 31.12.2018].
- Rekomendacja Rec (2006)2 Komitetu Ministrów do państw członkowskich Rady Europy w sprawie Europejskich Reguł Więziennych (Przyjęta przez Komitet Ministrów w dniu 11 stycznia 2006 r. na 952 posiedzeniu delegatów)*. <http://www.bip.sw.gov.pl/SiteCollectionDocuments/CZSW/prawaczl/document.pdf> [dostęp: 31.08.2018].
- Roczna informacja statystyczna za rok 2018*, 2018, Ministerstwo Sprawiedliwości, Centralny Zarząd Służby Więziennej, Warszawa. <https://sw.gov.pl/assets/40/74/32/7d5ad1384460bb0790e8236a9f6cd-4264cb6e863.pdf> [dostęp: 31.12.2018].
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy*, 1997a, Dz.U. 1997, nr 90, poz. 557 z późn. zm.
- Ustawa z dnia 9 kwietnia 2010 r. o Służbie Więziennej*, 2010, Dz.U. 2010, nr 79, poz. 523 z późn. zm.
- Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej*, 2004, Dz.U. 2004, nr 64, poz. 593.
- Ustawa z dnia 28 sierpnia 1997 r. o zatrudnianiu osób pozbawionych wolności*, 1997b, Dz.U. 1997, nr 123, poz. 777.
- UTRAT-MILECKI J., 2010, *Kara, teoria i kultura penalna: perspektywa integralnokulturowa*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.
- SPAŁA K., 2018, *10 lat działania Systemu Dozoru Elektronicznego w Polsce*, <https://sw.gov.pl/aktualnosc/zaklad-karny-w-inowroclawiu-10-lat-dzialania-systemu-dozoru-elektronicznego-w-polsce>. [dostęp: 29.12.2018].
- ZAREMBA M., 2013, *Dwa ujęcia działającej jednostki a rozumienie zagadnienia wyborów ścieżek edukacyjnych*, *Teraźniejszość – Człowiek – Edukacja*, nr 1(61).
- Zarządzenie Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 24 lutego 2004 r. w sprawie szczegółowych zasad prowadzenia i organizacji pracy penitencjarnej oraz zakresów czynności funkcjonariuszy i pracowników działów penitencjarnych i terapeutycznych*. http://www.bip.sw.gov.pl/Dokumenty/zarzadzenie_2wsprawieszczego%C5%82owychzasadprowadzeniaiorganizacjipracy.pdf [dostęp: 20.08.2018].

Netografia

Służba Więzienna, <https://www.sw.gov.pl/> [dostęp: 31.12.2018].

Promoting workforce readiness among prison inmates in Poland: A review of policies

Promoting workforce readiness among prison inmates in Poland is relevant to the achievement of rehabilitation goals. To review the workforce readiness policies for prison inmates which are implemented in Poland and to assess their advantages, the paper first provides the basic data about the execution of prison terms in Poland. Then, the findings of a research study carried out in correctional facilities of four inspectorates in northern Poland (Gdańsk, Olsztyn, Szczecin, and Koszalin) in 2017–2018 are reported to draw conclusions about the workforce readiness policies for prison inmates applied in the Polish penitentiary system. The study relied on the diagnostic survey method. Questionnaires to be completed were sent to the correctional facilities with permission of the respective inspectorate's authorities. Subsequently, interviews were conducted with the correctional staff responsible for the promotion of workforce readiness. The study found that the workforce readiness policies for prison inmates in Poland included European and national projects, therein original projects of the facility staffs, work, education, and vocational counselling for inmates.

Keywords: *workforce readiness, inmates, correctional facility, detention on remand, rehabilitation*